

MPIfG munkadokumentum 08/4

Jens Beckert és Wolfgang Streeck

Gazdaságszociológia és politikai gazdaságtan

Egy programszerű perspektíva

MPIfG munkadokumentum

anck Institute
for the Study of Societies

Jens Beckert és Wolfgang Streeck
Gazdaságsszociológia és politikai gazdaságtan: A Programmatic Perspective

MPIfG munkadokumentum 08/4
Max-Planck-Institut für Gesellschaftsforschung, Köln
Max Planck Institute for the Study of Societies, Köln
2008. szeptember

MPIfG Working Paper
ISSN 1864-4341 (Print)
ISSN 1864-4333 (Internet)

© 2008 a szerző(k)

Jens Beckert és Wolfgang Streeck a Max Planck Institute for the Study of Societies igazgatói.

beckert@mpifg.de
streeck@mpifg.de

Az MPIfG munkadokumentumai olyan ötleteket mutatnak be, amelyek a jövőbeni tudományos kutatásokat irányíthatják. A közpolitikai kérdések jobb megértéséhez a rendelkezésre álló ismeretek következményeit is felvázolhatják. Az MPIfG Working Papers referált tudományos publikációk.

Letöltések

www.mpifg.de

Tovább a *Kiadványok / Munkadokumentumok* menüponthoz

Max-Planck-Institut für Gesellschaftsforschung
Max Planck Institute for the Study of Societies
Paulstr. 3 | 50676 Köln | Németország

Tel. +49 221 2767-0
Fax +49 221 2767-555

www.mpifg.de
info@mpifg.de

Absztrakt

A tanulmány bemutatja a Max Planck Institute for the Study of Societies (MPIfG) jelenlegi kutatási programjának alapjául szolgáló néhány gondolatot. Azzal kezdődik, hogy az intézet 1984-es alapítása óta hogyan fejlődött az #pro- grammatikai irányultsága. Az évek során végbement programváltozások (1) a nemzetállam társadalmi rendet szervező és garantáló képességének szekuláris hanyatlásának, valamint az önszabályozó, "szabad" nemzeti és nemzetközi piacok növekvő jelentőségének felismerése a társadalmi életben; (2) a jelentéssel kapcsolatos kérdések, a "kultúra" és a kulturális szimbolika, valamint a normatív kérdések iránti fokozott figyelem; (3) a hangsúly fokozatos eltolódása a politikáról a politikára; és (4) a történelem és a társadalomtudományban feltett kérdések és elemzett megfigyelések történetiségének kifejezettebb elismerése. A dolgozat második része amellett érvel, hogy a Gesellschafts- forschungot ma a legmegfelelőbbben a mai kapitalizmus gazdaságának és társadalmának tanulmányozásaként kell felfogni. Azt javasoljuk, hogy a legígéretesebb megközelítés a politikai gazdaságtan és a gazdaságszociológia tudományos hagyományainak szoros együttműködése, ahol az előbbi számára előnyös a szociológiai cselekvésméletben való kifejezettebb mikroalapozás, az utóbbi számára pedig a politika és az állam szisztematikusabb figyelembevétele. Harmadszor, a tanulmány bemutatja, hogy az MPIfG-ben kialakult megközelítés miben különbözik a mainstream gazdaságszociológiától, az úgynevezett új intézményi közgazdaságtantól és a viselkedési közgazdaságtantól. A dolgozat végül négy olyan tématerület felsorolásával zárul, amelyek valószínűleg különösen fontosak lesznek az MPIfG kutatásai számára: (1) a racionális-gazdasági cselekvés természete, (2) a piacok konstitúciója, (3) az intézmények kialakulása és változása, (4) az intézmények és a gazdaságtudományok fejlődése, (5) a gazdaságtudományok fejlődése és változása.

és (4) a kapitalizmus és a demokrácia közötti kapcsolat.

Zusammenfassung

Dargestellt werden einige der dem gegenwärtigen Forschungsprogramm des MPIfG unterliegenden Überlegungen. Das Papier beginnt mit einer Diskussion der programmatischen Entwicklung des Instituts seit seiner Gründung im Jahre 1984. Seit damals eingetretene Veränderungen bestanden vor allem in (1) zunehmender Anerkennung eines langfristigen Rückgangs der Steuerungsfähigkeit des Nationalstaats, bei gleichzeitig wachsender Bedeutung selbstregulierender, "freier" nationaler und internationaler Märkte; (2) vermehrter Befassung mit kulturellen Sinndeutungen und Symbolen so- wie mit normativen Fragen; (3) einer allmählichen Umorientierung von *Policy* zu *Politics*; und (4) expliziterer Einbeziehung von Geschichte und Berücksichtigung der Geschichtlichkeit der Probleme und Beobachtungen, die Gegenstand der Sozialwissenschaften sind. Der zweite Teil des Papiers ar- gumentiert, dass Gesellschaftsforschung heute als Untersuchung von Wirtschaft und Gesellschaft des modernen Kapitalismus betrieben werden sollte. Der vielversprechendste Ansatz dazu besteht in einer engen Zusammenarbeit zwischen politischer Ökonomie und Wirtschaftssoziologie. Dabei können die politische Ökonomie von einer expliziteren Mikro- Fundierung in einer soziologischen Handlungstheorie und die Wirtschaftssoziologie von einer systematischeren Berücksichtigung der Politik und des Staates profitieren. Drittens wird dargelegt, wie sich der am MPIfG verfolgte Ansatz vom Mainstream der Wirtschaftssoziologie, von der sogenannten Neuen Institutionellen Ökonomie sowie von der Forschungsrichtung der *Behavioral Economics* unterscheidet. Das Papier endet mit ei- ner Beschreibung von vier Forschungsthemen, die für die künftige Arbeit am MPIfG von besonderer Bedeutung sein werden: (1) die Natur rationalen wirtschaftlichen Handelns; (2) die Konstitution von Märkte; (3) Entstehung und Wandel von Institutionen; és (4) das Verhältnis von Kapitalismus und Demokratie.

Tartalomjegyzék

	Bevezetés	5
Hogyan jutottunk oda,	ahol vagyunk?	5
A kortárs	kapitalizmusgazdaságának és társadalmának tanulmányozása	10
Egy sajátos	megközelítés	15
A	vizsgálat tárgya	17
	Következtetés	24

Bevezetés

A Max Planck Institute for the Study of Societies általános kutatási területe a *Gesellschaftsforschung*. A *Gesellschaftsforschung* absztrakt szinten úgy definiálható, mint azon struktúrák működésének és dinamikájának kutatása, amelyekben keresztül a kortárs társadalmak szerveződnek. Minden társadalom úgy szerveződik, hogy a társadalom különböző tagjai különböző feladatokat, jogokat és kötelességeket kapnak, ami funkcionális differenciálódást, valamint hierarchikus rendet és társadalmi egyenlőtlenséget eredményez. A differenciálódás viszont különböző integrációs törekvéseket hív elő, ami olyan társadalmi ~~szövekk~~ kialakulásához vezet, amelyek többé-kevésbé képesek a szereplők különböző motívumainak és érdekeinek összehangolására. A *Gesellschaftsforschung* megpróbál elméleti ismereteket szerezni e struktúrák működéséről és történelmi fejlődéséről, változásuk okairól és a társadalmi rend kísérő zavarairól. Normatív-előíró dimenziójában a *Gesellschaftsforschung* azt vizsgálja, hogy a társadalmilag legitimált célok miként valósíthatók meg a társadalmi szerveződés egyes formáin keresztül. Mivel a kortárs társadalmak állandó változásban vannak, a *Gesellschaftsforschung* elemző és elméleti megközelítését, normatív szempontjait és vizsgálati tárgyait a történelmi fejlődéssel összhangban folyamatosan újra kell definiálni.

A Max-Planck-Institut für *Gesellschaftsforschung* (MPIfG) kutatási programjának alakulását ezen általános háttér előtt kell értelmezni. Az intézet 1984-es alapítása óta eltelt időszak különböző szakaszainak rövid és szükségszerűen hiányos rekonstrukciójából kiindulva ebben a tanulmányban felvázoljuk, hogy miért gondoljuk, hogy a kortárs társadalmak mai kutatásának elsősorban a gazdaság működésével és annak a politikával és más társadalmi területekkel való kölcsönhatásával kell foglalkoznia. Azzal is érvelünk, hogy a gazdaságnak a *Gesellschaftsforschung* - pontosabban a politikai gazdaságtan és a gazdaságszociológia egy sajátos kombinációjának - szemszögéből történő elemzése nagyban hozzájárul nemcsak a társadalmi változások átmeneti folyamatainak, hanem a szűkebb értelemben vett gazdaságnak a jobb megértéséhez is. Bár a dokumentum négy általános területet jelöl meg, amelyek az MPIfG kutatásainak középpontjában állnak - a gazdasági cselekvés természete, a piacok konstitúciója, az intézmények kialakulása és változása, valamint a kapitalizmus és a demokrácia közötti kapcsolat -, nem célunk itt konkrét projektek felsorolása vagy konkrét projekterületek leírása. Ez a dokumentum inkább általános perspektívákat és témákat vázol fel, amelyek a projektek kiválasztását irányítják majd, és az elkövetkező években tájékoztatnak arról, hogy eredményeik hogyan szerveződnek a társadalomtudományi kutatás tágabb kontextusába.

Hogyan jutottunk oda, ahol vagyunk?

Az #programorientációja több mint két évtized alatt fokozatosan fejlődött, és eközben folyamatosan felülvizsgálta és átdolgozta azt. Programozás

az aggodalmak megváltoztak, nemcsak az empirikus és elméleti felismerések felhalmozódásával, hanem a gyors és gyorsuló történelmi változásokkal is. A programban szereplő viták számba vették a témaválasztásban, a kutatási módszerekben és elméletekben, valamint a valós világban kibontakozó tendenciákat. Az új programok megpróbálták meghatározást adni az intézet kutatásában és elméletében végbemenő, eleinte gyakran észrevehetetlen változásoknak, különösen ott, ahol ezek különösen ígéretesnek tűntek és különösen izgalmas kihívások elé állították a társadalomtudományok fejlődését.

A szükségszerűen rövid és vázlatos bemutatásban az MPI programirányzatának négy folyamatos fejlődési irányát kívánjuk kiemelni, amelyek véleményünk szerint olyan irányokat mutatnak, amelyeket érdemes lenne határozottabban követni: (1) a nemzetállam társadalmi rendet szervező és garantáló képességének lassú, de alapvető, belső és külső okokból egyaránt bekövetkező szekuláris hanyatlásának, valamint az önszabályozó, "szabad" nemzeti és nemzetközi piacok, illetve az ezeket a piacokat szabályozó multinacionális és transznacionális intézmények növekvő jelentőségének felismerése a társadalmi élet és a nem állami szereplők számára; (2) a jelentéssel kapcsolatos kérdéseknek, a "kultúra" és a kulturális szimbolizmus szerepének, a nyilvános diskurzusnak és a kollektív elképzeléseknek - nemcsak a kognitív, hanem a normatív jellegűeknek is -, valamint a normatív kérdéseknek mint olyanoknak szentelt növekvő figyelem; (3) a hangsúly fokozatos eltolódása a politikáról a politikára, nagyobb figyelmet fordítva az ellentétes célkitűzésekre és az egyenlőtlen hatalmi viszonyokra, szemben a konszenzusos módon ilyenek tekintett kollektív problémák hatékony - tartalmi vagy eljárási - megoldásainak de- signalálásával és végrehajtásával; és (4) a történelem és a társadalomtudományban feltett kérdések és elemzett megfigyelések történetiségének egyre kifejezettebb elismerése.

1. Az MPIfG-t 1984-ben alapították, a modern társadalmak "kormányzóképeségéről" - *Steuerbarkeit* - szóló, Németországban és másutt is régóta tartó viták keretében, mind az elitközönség, mind a társadalomtudósok körében. Az 1960-as évektől kezdődően a szociológia, a politikatudomány, a szervezetelmélet és az adminisztrációs tudományok tudományos közösségeinek nagy része részt vett abban a keresésben, hogy miként lehetne javítani a kormányzat adminisztratív képességeit, hogy az képes legyen ellátni a "modern" ipari társadalom által megkövetelt kollektív javak biztosításában állítólagosan növekvő feladatait. Az olyan országokban, mint Németország, az egyik fő célpont a közigazgatás elavultnak tekintett rendszere volt, amelyet inkább jogi, mint empirikus társadalomtudományi képzettségű tisztviselők irányítottak, projektcsoportok helyett hierarchikus minisztériumi osztályokba szerveződtek, és a XIX. századi elvek szerint működtek az éves költségvetési előirányzatok elosztásával.

Azonban legkésőbb az 1970-es évek közepére világossá vált, hogy a *társadalmi irányítás* és a társadalmi problémamegoldás etatista-technokratikus koncepciói túlságosan egyszerűek voltak a modern társadalmak összetettségéhez és a kormányaik előtt állítólagosan álló problémákhoz képest. Az MPIfG projektjeinek első hullámában a *Steuerbarkeitot* már inkább ágazati, mint társadalmi jelenségként kezelték, amelyet inkább ágazatonként, mint a társadalom egészének szintjén kellett vizsgálni. A fogalmat úgy is újradefiniálták, hogy magában foglalja az állam és a szervezett érdekcsoportok közötti kompromisszumokat, valamint a korporatista

ez utóbbiak önkormányzása, feltételezhetően egy visszavonható állami engedély alapján - egy olyan modell, amely a *staatliche Steuerung* (állami kormányozhatóság) és a *gesellschaftliche Selbstregulierung* (társadalmi önszerveződés) közötti kölcsönhatást hangsúlyozta. Az intézetben végzett munka így hozzájárult ahhoz, hogy előkészítsük az utat az újabb és ma már széles körben elterjedt aggodalom felé, amely már nem a hierarchikus vagy félhierarchikus értelemben vett *Steuerungre irányul*, hanem a "kormányzásra", amely a legkülönbözőbb releváns szereplők közötti összetett, ágazati kölcsönhatásokból ered, és amelyek közül egyik sem tarthat igényt arra, hogy a közjó egyedüli vagy kiváltságos képviselője legyen. Bár az új koncepció realizmusa miatt sokkal jobb volt, de ez egy olyan társadalom korábbi víziójától való eltávolodást jelentett, amely a közpolitikán keresztül valósítja meg a szabadon meghatározott kollektív jövőt. Ehelyett a társadalmi rend előállításának ma uralkodó képe - amelyhez az MPIfG-ben végzett munka jelentősen hozzájárult - a társadalmi önszerveződés folyamatáról szól, amely az elosztott intelligencia, akarat és hatalom révén valósul meg, és amelynek eredménye előre nem ismert, és csak utólag ismerhető fel. Ez a felfogás természetesen figyelemre méltó párhuzamban áll az önszabályozó piac koncepciójával. A közgazdaságtannal és annak "láthatatlan kezével" szemben azonban a kormányzás intézményesült elemzői még mindig nehezen találnak olyan mechanizmust, amely lehetővé tenné számukra, hogy kellő biztonsággal várják el, hogy a spontán politikai önszerveződés eredménye rend és nem anarchia lesz.

Az azonban, hogy a *Steuerungstheorie* már nem lehet hiteles célkitűzés, nemcsak a kedvezőtlen empirikus eredmények és elméleti felismerések halmozódásának köszönhető, hanem olyan történelmi erőknél is, amelyek radikálisan átformálták a modern társadalom kormányozhatóságával kapcsolatos régi vitákat. A nemzetköziesedés és a liberalizáció, amelyek körülbelül az MPIfG alapításának idején kezdtek accelerálódni, decentralizálták a társadalmi rend előállítását és fenntartását, nemcsak az ágazati poliszokra vagy szervezett osztályokra, hanem leginkább a piacokra és a piaci szereplőkre. Ennek következtében a társadalomtudományok egyre nagyobb kihívást találtak maguk előtt, hogy megmagyarázzák az intervencionista nemzetállam átalakulását, ha nem is megszüntetését, és megértsék a rend új forrásait, illetve a rendetlenséget, amelyek által ez utóbbi kiszorult. Igaz, hogy bár a nemzeti politikai intézmények hatósugara a nemzetközivé váló gazdasággal szemben drámaian összezsugorodott, a társadalom fejlődése továbbra is mintaszerű, és sok tekintetben a szabályozási tevékenységek bővülésével jár. A most megfigyelhető mintázat azonban nyilvánvalóan nem a kormányzó állam erőfeszítéseinek köszönhető, és nyitott kérdés, hogy nemzetközi szinten kialakulnak-e ágazati vagy multiszektorális kormányzati rendszerek, és hogy ezek mit tudnak és mit nem tudnak elérni. Mindenesetre úgy tűnik, hogy a nemzeti és nemzetközi intézmények és szervezetek kialakulóban lévő sokasága, amelyek arra vállalkoznak, hogy társadalmi rendet teremtsenek a bővülő nemzetközi gazdaságban, nagyon is a fejlődő piacok befolyása, sőt talán hegemóniája alatt működnek, amelyek egyre inkább meghatározzák azokat a feltételeket, amelyek mellett a társadalmi intézmények fejlődhetnek és működhetnek.

2. Az MPIfG kezdeti kutatási programjaiban több okból kifolyólag nem fordítottak nagy figyelmet a politikai folyamatok bemeneti oldalára, azaz a polgároknak az állammal és a politikai rendszerrel szembeni elvárásaira, beleértve a politikával és a politikai pártokkal kapcsolatos uralkodó attitűdöket, a népszerű igazságossági elképzeléseket és a nyilvános diskurzusok tartalmát.

Mivel az MPIfG kutatási programja az érintett intézmények logikájának szisztematikus feltárására irányult, különösen az ágazati politikaalkotásban, ésszerűnek tűnt, hogy az erre a célra kifejlesztett "szereplő-központú institucionalizmus" a döntéshozók intézményi kontextuson belüli orientációit egy módosított és mérsékelt "racionális választás" módjára stilizálja, mint amelyek a problémamentesen azonosítható partikuláris előnyök maximalizálására irányulnak, legyen az gazdasági vagy intézményi. Hasonlóképpen, mivel az intézmények és vezetőik a kutatás és a közpolitika gyakorlatában egyaránt nagyfokú legitimitációra támaszkodhattak, amely nem a tagok deliberatív döntéshozatalban való aktív részvételén, hanem az eredményes teljesítményen (a bemeneti legitimitástól megkülönböztetett kimeneti legitimitáción) alapult, azok az értékek, attitűdök és szükségletek, amelyekre a politikának reagálnia kellett, többé-kevésbé állandónak és magától értetődőnek tekinthetők.

A felgyorsuló politikai és kulturális változások miatt azonban ez az álláspont problematikussá vált. Legkésőbb az 1990-es években az egyszerű s mindenkorra eldöntöttnek látszó igazságossági kérdések visszatértek, például a munkanélküliek "aktiválásáról" szóló politikai vitákban, vagy amikor a neoliberalizmus retorikája megkérdőjelezte a háború utáni jóléti állam konszenzusát. Ahogy a berögzült attitűdök megváltoztak, és a feltételezhetően állandó orientációk valójában változóknak bizonyultak, egyre nagyobb figyelmet kellett fordítani a politikai rendszer keresleti oldalára, valamint azokra a kulturális folyamatokra, amelyek révén a kollektív követelések és célok létrejönnek és igazolódnak. Ténylegesen, utólag úgy tűnik, hogy a politika bemeneti oldala mindenféleképpen kontingens és vitatott volt, és hogy a kollektív preferenciákat csak korlátozott ideig és pragmatikus célokból lehet természetesnek tekinteni, mind az elméletben, mind a politikában. Míg a második világháborút követően a kormányok valószínűleg sokáig ~~nem~~ feltételezhatték, hogy tudják, mit akarnak polgáraik - ami lehetővé tette számukra, hogy figyelmüket a közjavak és közszolgáltatások hatékony előállítására összpontosítsák, és ne arra a kérdésre, hogy milyen javakat és szolgáltatásokat kellene a közhatalomnak biztosítania -, a kortárs politika jelentős mértékben az egyéni és kollektív méltóság szimbolikus kérdéseiről, a társadalmi heterogenitás körülményei közötti kulturális elismerésről és a különböző életmódok feletti értékkonfliktusokról szól. Ezek a kérdések nemcsak rendkívül változékonyak, a nyilvánosságban vitatottak és nehezen kiszámíthatóak, hanem lehetetlen őket egy közös nevezőre hozni, különösen ma, amikor az életmódok egyre inkább individualizálódnak, a nemzeti intézmények gyengülnek és a nemzetközi cselekvési horizontok gyorsan bővülnek.

3. Idővel az MPIfG kutatásának nemcsak arra kellett egyre nagyobb figyelmet fordítani, hogy milyen feltételek mellett lehet a társadalmi rend és a kollektív javak problémáira a legjobban kielégítő megoldásokat találni, hanem a politikára is: más szóval a különböző probléma-meghatározások és az ezeket megalapozó érdekek és értékek közötti konfliktusokra, valamint a különböző társadalmi csoportok hatalmi különbségeire. A német politikai gazdaság liberalizációjának empirikus megfigyelése az 1990-es években a jó társadalom egymással versengő koncepciói közötti harcot sugallta, amelyet nagyjából úgy jellemezhetünk, hogy az egyik oldalon a dinamizmus és a rugalmasság, a másikon a stabilitás és a szolidaritás áll. A kapitalista fejlődés és az emberi életvilág közötti alkotmányos feszültségre vonatkozó régebbi elképzelések újra felbukkantak a

elméleti munkásság, különösen egy olyan, egykor félig elfeledett szerző, mint Karl Polanyi recepciójában. A projektek elkezdtek nyomom követni a különböző és egymással versengő "értékracionalitások" között kialakuló konfliktusokat, például a jóléti állam újjáépítésével kapcsolatos vitákban. A háború utáni rend liberalizációjával kapcsolatos kutatások arra a nem intézményesített és személytelen hatalomra is felhívták a figyelmet, amely a tulajdonnal és az erőforrásoknak az országhatárokon, az egyik politikai joghatóságtól a másikig történő mozgatásának képességével jár együtt. A bizonytalanságot nem csupán egy adott probléma helyes megoldásának keresése során felmerülő, kifinomultabb érveléssel vagy jobb alkudozással megoldandó komplikációként ismerték fel, hanem az emberi szereplőkkel szemben álló alapvető feltételként, valamint az értékek és eszmék közötti konfliktus forrásaként, illetve olyan szereplők között, akik különböző képességekkel rendelkeznek arra, hogy mások bizonytalanságának növelésével bizonyosságot teremtsenek maguknak.

4. Ahogy az 1980-as évekbeli korszakolás lassan elismertté vált, az MPIfG projektjei egyre hosszabb időszakokra terjedtek ki, és a korábbinál nagyobb mértékben fordultak a diakrón összehasonlítás felé, ami egyes esetekben egészen az 1920-as évekig, sőt a reformációig visszanyúlt. A történelem és a történetiség korántsem volt ismeretlen az MPIfG kutatásainak első hulláma számára. Sőt, hamarosan az elméleti reflexió kifejezett tárgyává vált az a lehetőség, hogy amit a kutatásban találtak és az elméletben megállapítottak, az csak egy történelmi időszakra lehetett érvényes, és hogy az elméleti előrelépésnek vélt eredmények nem a jobb kutatási módszereknek és a felhalmozott tudásnak, hanem a valós világ történelmi változásainak köszönhetőek. Ma az MPIfG számos kutatási projektje történelmi keretbe van foglalva, és egy olyan múlt háttérben fogalmazódik meg, amely - bár lassan, de ténylegesen maga mögött hagyva - még mindig meghatározza a jelenlegi elméletek fogalmait és tételeit, ami szükségessé teszi azok történelmi jellegének megértését. Ezen túlmenően az intézményi változások a korábbinál is központibb kérdéssé váltak, kiszorítva az "útfüggőséget" mint kulcsfogalmat, vagy legalábbis megnyitva azt a mélyreható innováció lehetősége előtt. Különös figyelmet kapnak most a fokozatos intézményi változások olyan formái, amelyeknek a társadalmi szervezetre gyakorolt mélyreható hatásai eleinte alig láthatóak a szereplők számára, de lassan új párt állíthatják az intézményi fejlődést. Hasonlóképpen a német egyesülés is felhívta a figyelmet arra, hogy a társadalmi életben és ennek következtében a társadalomelméletben is központi jelentőséggel bírnak az egyedi események és a történelmi esetlegesség. Így nőtt a szakadék az MPIfG kutatásai és a társadalomtudományok nagy részének azon hagyományos törekvése között, hogy a társadalmi rend általános modelljeit dolgozzák ki, amelyek egy állandó tulajdonsági teret feltételeznek, amelyben minden lehetséges megfigyelés és a változók közötti oksági összefüggés elhelyezhető, vagy a tudományos fejlődésnek köszönhetően egy napon elhelyezhető lesz. Ehelyett az MPIfG munkájának nagy része jelenleg folyamatlemzésekéből áll, amelyek célja az intézményi változásokban működő konkrét mechanizmusok azonosítása, ahelyett, hogy a társadalmi struktúra és az intézményi fejlődés történelmietlen és feltehetően egyetemes elveit próbálnák felállítani.

A kortárs kapitalizmus gazdaságának és társadalmának tanulmányozása

Az MPIFG kutatásai kezdettől fogva a "politikai gazdaságtan" egy változatát képezték, mivel a politika és a politika képességeit és lehetőségeit vizsgálták a gazdasági teljesítmény és a gazdasági eredmények befolyásolására, valamint azt, hogy a gazdasági feltételek hogyan hatottak a politikára és - egyre nagyobb mértékben - a politikára. Ez a megközelítés a nagy műszaki infrastruktúrákkal vagy az egészségügyi ellátórendszerrel kapcsolatos korai kutatásokra, valamint a munkaerőpiacokkal és a jóléti állammal kapcsolatos későbbi munkákra is vonatkozott. A kutatás és az elmélet a gazdasági jelentőségű társadalmi területekre összpontosított, és olyan erős gazdasági érdekekkel rendelkező szereplőket vont be, amelyeket politikai beavatkozással kellett összhangba hozni a közösség kollektív érdekeivel. A figyelem középpontjában az állam vagy más politikai szereplők és a viselkedésüket szabályozó intézmények álltak. A gazdasági érdekek politikailag szervezett csoportok formájában jelentek meg, amelyek vagy együttműködtek az állammal, vagy pedig az államnak kellett őket do- mesztálnia. A "gazdaságot" nagyjából úgy kezelték, mint a "természetet": mint az ok-okozati viszonyok rögzített exogén komplexumát, amelyet a politikai szereplőknek figyelembe kellett venniük, hogy a maguk javára fordíthassák.

Az MPIFG politikai gazdaságtani kutatásai széleskörű elismerést vívtak ki nemzeti és nemzetközi szinten, különösen az olyan tudományágakban, mint a politikatudomány, a politikai szociológia és az ipari kapcsolatok, valamint a "társadalmi-gazdasági" témakörökkel foglalkozó új kutatói közösségben. "Általános szemléletét történelmileg az indokolta, hogy a nyugati világ (és még inkább a kommunista Kelet) háború utáni gazdaságait a nemzetállami politikai rendszer irányította, amely hatékonyan korlátozta a szabad piacok hatókörét, többek között az állami tulajdon révén; a munka árucikké válásának korlátozásával a munkajog, az erős szakszervezetek és a bővülő jóléti állam révén; és ami még fontosabb, a termelési tényezők mobilitásának korlátozásával, ami féken tartotta a gazdasági tevékenységek határokon átnyúló integrációját. Általában úgy gondolták, hogy a politika jelentős mérlegelési jogkörrel rendelkezik a gazdasággal kapcsolatban, feltéve, hogy nem próbál beavatkozni az alapvető "gazdasági törvényekbe". "Az ortodox marxizmussal ellentétben, ahol a politikai döntések alapvetően előre strukturáltak, sőt, az ökológiai erők által meghatározottak voltak, a nemzeti politikában többé-kevésbé szabadon választott különböző politikai történetekről feltételezték, hogy a kapitalizmus különböző nemzeti "változatai" eléggé eltérőek ahhoz, hogy indokoltá tegyék, hogy a tudományos vizsgálat fő tárgyává tegyék őket.

Az 1980-as évektől kezdődően azonban a gazdaságról mint politikailag ellenőrizhető vagyongeremtő gépezetről alkotott elképzelés egyre kétségesebbé vált. A piacok gyors bővülése a gazdasági liberalizáció során együtt járt a társadalmi intézmények alapvető változásával, amelyek engedélyezik, fenntartják és ellenőrzik az önkéntes és önérdékű ökológiai cserét. A piac bővülését számos olyan intézményi biztosíték széleskörű eróziója kísérte, amelyek egykor segítettek a piaci erők szabad játékából eredő relatív árképzésből eredő bizonytalanságok megfékezésében. Eközben a gazdaság feletti politikai ellenőrzés eszméje fokozatosan átadta helyét annak a gyanúnak, hogy valójában egyre inkább a gazdaság, és nem a politika határozza meg a társadalom sorsát. Ennek egyik jele a gazdasági szervezeti formák gyors fejlődése volt.

nizáció és az irányítás módszerei egy olyan szférába, amelyet addig saját, sajátos elveknek alávetett közszférának tekintettek. Így a közelmúltban többek között a korábban állami tulajdonban lévő iparágak privatizációját, a szabályozási politikák és a szabályozó állam növekedését, a közszolgáltatások magánvállalkozási modell alapján történő átszervezését (az úgynevezett új közmenedzsmentet), a munkaerő-piaci részvétel ösztönzésére irányuló szociálpolitikát ("a jóléttől a munkaalapúságig"), valamint a jog területén az igazságosság normatív fogalmainak jelentős felváltását a gazdasági hatékonyság kritériumai által, amelyeket eredetileg az áruk és szolgáltatások szabad piacokon történő versenyszerű előállítására dolgoztak ki. Az önszabályozó versenypiacok hatókörének bővülésével más társadalmi területek is egyre nagyobb nyomás alá kerültek, hogy alávegyék magukat a piactudomány funkcionális követelményeinek.

A gazdasági liberalizáció nemcsak aláásta a gazdaság társadalomba való beágyazódásának bevett módjait, hanem a kettő közötti kapcsolat mélyreható újragondolásához vezetett, sőt, ahhoz is vezet. A háború utáni időszakban a társadalomelmélet uralkodó irányzatai a gazdaságot egy nagyobb társadalmi rend sajátos szegmenseként fogták fel, egy olyan szegmenseként, amelyet a modernizációs folyamat során kialakult sajátos társadalmi normák alkotnak. Talcott Parsons, de általában a modernizációs elmélet is, az általa a társadalom gazdasági alrendszerének nevezett területet tekintette az önérdekű racionális cselekvés elsődleges tartományának, ahol azt az intézményesített társadalmi értékek engedélyezik, szabályozzák és mintegy domesztikálják. A többi társadalmi területet más értékek kellett volna, hogy irányítsák, teret biztosítva az alternatív cselekvési orientációknak, például a szolidaritásnak. Ez a választóvonal nemcsak a gyakorlatban, hanem az elméletben is megbomlott. A társadalomtudományok nagy részében ma azt a tendenciát találjuk, hogy a társadalmi intézményeket és általában a társadalmat gazdasági - hatékonyságorientált és haszonmaximalizáló - fogalmakkal fogjuk fel. Bár ez az újragondolás már a liberalizáció új hulláma előtt elkezdődött, a piacok közelmúltbeli széles körű térnyerése minden bizonnyal hozzájárult ahhoz, hogy megkérdőjelezhetővé vált a gazdaságnak a közgazdaságtanban és a szociológiában egyaránt a környező társadalomtól elkülönülő és saját szabályainak alávetett társadalmi területként való kezelése. Ennek a fejlődésnek a leglátványosabb következménye a modern közgazdaságtan diszciplináris imperializmusa, amely például az úgynevezett új intézményi közgazdaságtanban testesül meg, amely az intézményeket és általában a társadalmi rendet a hatékonyság maximalizálását célzó, racionálisan felépített eszközökként kezeli. Ennek megfelelő fejlemény a politikatudományban és kisebb mértékben a szociológiában a "racionális választás" előretörése, egy olyan megközelítés, amely a társadalmat gazdaságként kezeli - vagyis úgy, mint amelyet ugyanazok a haszonmaximalizáló elvek irányítanak, mint ami az 1950-es és 1960-as évek társadalomelméletében nem volt több, mint egy nagyobb, átfogó társadalmi rendszer gazdasági alrendszere.

Azt javasoljuk, hogy a versenypiacok terjeszkedésének kritikus szerepe a kortárs társadalmak fejlődésében szükségessé teszi, hogy a *Gesellschaftsforschung* túllépjen a társadalom és a gazdaság közötti pragmatikus megkülönböztetésen - mint 'gazdaság és társadalom' programjában, önreferencialitás fogalmában vagy a hagyományos 'politikai gazdaságtan' kutatásában. "Számunkra ezek éppúgy tarthatatlanná váltak, mint a közgazdaságtan és a szociológia között kialakult diszciplináris munkamegosztás,

vagy a közgazdaságtan és a politikai gazdaságtan között. Tekintettel a társadalmi világ gyors átrendeződésére a kapitalista expanzió új hullámának hatására, és annak fényében, hogy egyre nehezebb elképzelni a racionális, haszonmaximalizáló cselekvést egy olyan "gazdaságban", amelyet viszont a társadalom egésze által ellenőrzött, funkcionálisan specifikus vagyongeremtő gépezetként fogunk fel, úgy gondoljuk, hogy az MPIFG kutatásának következő átfogó célja a gazdaság - a gazdasági intézmények és a gazdasági cselekvés - társadalmi logikájának és társadalmi természetének feltárása kell, hogy legyen, új szemmel vizsgálva a gazdaság és a társadalom közötti kapcsolat alapjait. Ez a célkitűzés sok szempontból a szociológia és a politikai gazdaságtan klasszikus hagyományaihoz való visszatérést jelenti, ahogyan azokat Émile Durkheim, Max Weber és a huszadik század eleji intézményi közgazdaságtan képviselte. Az ő fő problémájuk az volt, hogyan lehet elméletileg és gyakorlatilag a modern kapitalizmusra jellemző racionális-egoisztikus anyagi előnyökre való törekvést stabil társadalmi rendbe illeszteni. E hagyományokkal összhangban meggyőződésünk, hogy a gazdaság és a társadalomhoz való viszonyának megértése úgy, hogy a társadalmi cselekvést általában racionális-egoisztikus haszonmaximalizálásként stilizáljuk, éppúgy lehetetlen, mint a társadalmi rendet a gazdasági hatékonyság maximalizálásának eredményeként magyarázni. Ehelyett úgy véljük, hogy itt az ideje, hogy megfordítsuk az imperialista kísérleteket egy olyan elméleti paradigma általánosítására a társadalom egészére, amely valójában még azt a korlátozott társadalmi területet sem képes figyelembe venni, amelyre eredetileg kitalálták.

Az MPIFG harmadik programidőszakában a társadalom gazdaságként való kezelésére irányuló közgazdasági projekttel szemben és azzal versenyezve a kutatás abból indul ki, hogy a piacok és a gazdasági cselekvés csak akkor érthetőek meg, ha azokat társadalmi struktúrákként, illetve társadalmi cselekvésként fogjuk fel - vagyis olyan társadalmi viszonyokba ágyazva, amelyek eredetileg nem gazdasági céllal jöttek létre, és olyan kollektív értékek és érdekek rendszeréhez kapcsolódnak, amelyek közül a gazdasági hatékonyság csak egy a többi között. Hogy pontosan hogyan viszonyul a gazdasági cselekvés a társadalmi cselekvéshez - vagy hogy milyen társadalmi cselekvést jelent az anyagi előnyök racionális-egoisztikus hajszolása -, az tűnik számunkra a *Gesellschaftsforschung* központi érdeklődési pontjának, amely a gazdaságnak a kortárs társadalmak irányításában betöltött szerepét igyekszik tisztázni. A gazdaság mint társadalmi rendszer, illetve mint a társadalmi cselekvés rendszere elméletének kidolgozását új és ígéretes kutatási határterületnek tekintjük. Egy ilyen elmélet maga mögött hagyja a gazdaságot a politika természetszerű környezeteként kezelő korábbi megközelítéseket, ahogyan tartózkodik attól is, hogy a társadalmi struktúrákat és a közpolitikákat a gazdasági tranzakciók hatékonyságnövelő támogatására redukálja. Ehelyett kifejezetten megkérdőjelezi a gazdasági cselekvés feltételezett önállóságát és az anyagi előnyök racionális-egoisztikus hajszolásával való azonosítását, mind egyéni, mind kollektív szinten, és a gazdasági cselekvést a társadalmi cselekvés sajátos formájaként kezeli, amely függ a politikai és társadalmi feltételektől, amelyeket viszont szándékolt és nem szándékolt módon egyaránt befolyásol.

Konkrétabban, azt javasoljuk, hogy vizsgáljuk meg azt, amit a *gazdaság társadalmi és politikai konstitúciójának* nevezünk. A "konstitúció" itt egyszerre utal szerkezetre és folyamatra: azt sugallja, hogy minden gazdaság, bármilyen társadalomban, társadalmilag és politikailag konstruált, és hogy ez a konstruálás és újjáépítés folyamatosan zajlik a folyamat során.

a társadalmi és politikai fejlődés. Annak részletes tanulmányozására, hogy a gazdaságok a társadalmakon belüli társadalmi rendeként hogyan konstituálódnak, két egymást kiegészítő kutatási irányvonalba fektetünk és fektetünk be az elkövetkező években is: az egyik egy új *gazdaságszociológia* kidolgozására irányul, a másik pedig egy sajátos történeti-institutionalista *politikai gazdaságtan* továbbfejlesztésére.

A gazdaságszociológia különösen azt állítja, és arra vállalkozik, hogy empirikusan bizonyítsa, hogy az, amit a közgazdaságtan nem csak a gazdasági cselekvést és a gazdasági rendszereket, hanem minden társadalmi cselekvést és társadalmi életet irányító elvként kezel, még a gazdaság működését sem képes megmagyarázni. A társadalmi világ összetettsége, amelybe a gazdasági cselekvés be van kötve, kizárja a tökéletes racionális számítást, és megköveteli, hogy az elkerülhetetlen bizonytalanságokat társadalmi hálózatokkal, kulturális normákkal és társadalmi kötelezettségekkel hidaljuk át. A piaci gazdaság a szereplőkkel szemben álló, feloldhatatlan esetlegességek és a ~~anyagi~~ elosztási következményei miatt soha nem alapulhat pusztán racionális-számító cselekvési orientációkon; azt a folyamatos társadalmi kapcsolatok, intézményesített szabályok, közös jelentések és korrekciós politikai beavatkozások alkotják, és ezekbe integrálódnak. A gazdasági cselekvés, mint a társadalmi cselekvés általában, a társadalmi rend kollektíven konstituált társadalmi makrostruktúráiban zajlik és kénytelen zajlani, és ezek integritásától függ. A gazdasági szereplők által követett érdekeknek és az általuk követett szabályoknak kulturálisan szentesítettnek kell lenniük; mivel nem természetes adottságok, ezért diszkurzív ~~forrás~~ is szükségük van, amikor problémássá válnak. Már csak ezért sem lehet a bizonytalanságot soha teljesen leküzdeni, különösen nem egy kapitalista gazdaságban, ahol minden létező struktúrát folyamatosan megkérdőjeleznek a profitlehetőségeket kereső vállalkozók, és ahol a "kreatív rombolás" révén megvalósuló innováció a gazdasági növekedés legfontosabb forrása és a jólét megteremtésének központi feltétele. A gazdasági cselekvés társadalmi beágyazottsága nemcsak olyan mechanizmusokat biztosít, amelyekkel a piaci szereplők előtt álló koordinációs problémák megoldhatók, hanem egy olyan kollektív módon támogatott társadalmi rendet is jelöl, amely fontos nem gazdasági érdekeket véd, mint például a társadalmi integráció és elismerés. Összefoglalva, a gazdaság társadalmi beágyazottsága tükrözi mind az uralkodó jelentésrendszereket, mind a társadalmi szabályozás, például a piacra jutás politikai "piaci harcainak" eredményeit, amelyeket anyagi és eszmei érdekek egyaránt motiválnak.

Másodszor, a politikai gazdaságtan, ahogyan azt az MPIfG-ben követik, egy régebbi institutionalista megközelítés újjáélesztésére törekszik, amely nem absztrakt módon vizsgálja a "gazdaságot", hanem azt a történelmileg konkrét és folyamatosan változó módot, ahogyan egy adott társadalomban a gazdasági előnyökre való partikuláris törekvés a szűkösségek javak termelésének és cseréjének mozgatórugója, és ahogyan ezt a kapcsolatot az egyéni és kollektív politikai érdekek alakítják. Ma egy ilyen perspektíva a *kapitalizmus* mint társadalmi és nem pusztán gazdasági képződmény szubjektumának és fogalmának újrafelfedezésére szólít fel. Míg a "gazdaságról" való beszéd a társadalmakon belüli cselekvés differenciált területét sugallja, amely mindenhol és mindenkor azonos szabályok szerint működik, addig a kapitalizmus a racionális és társadalmi cselekvés, illetve a gazdasági érdek és a társadalmi kötelezettség történelmileg sajátos konstellációjára, valamint a társadalmi és gazdasági kapcsolatok sajátos módjára utal.

társadalmi intézmények kötik össze. Míg a gazdaságpszichológia a gazdasági cselekvés társadalmi struktúrákba való általános "beágyazottságát" vizsgálja, a kapitalizmus politikai gazdaságtana azt vizsgálja, hogy a dinamikus piacgazdaság, amelyben a termelőeszközök magántulajdonban vannak, milyen konkrét módon bontakozik ki a modern társadalomban, felhasználva, átalakítva és esetleg aláásva azokat a társadalmi viszonyokat, amelyekben a működése múlik. Fontos, hogy a politikai gazdaságtan foglalkozik a piaci viszonyok előretörésével szembeni társadalmi ellenállással is, valamint azokkal a nem gazdasági célokkal és érdekekkel, amelyeket a Polanyi által a gazdasági és társadalmi szerveződés kapitalista formáival szemben "ellenmozgalomnak" nevezett szervezet véd. A gazdaság és a társadalom különböző logikáinak ez az ellentmondásos - vagy dialektikus - dinamikája - az áruforgalom előretörése és az azzal szemben álló erők között - bontakozik ki a gazdaság szabályozásával kapcsolatos társadalmi konfliktusokban, és ez áll a politikai gazdaságtan tanulmányozásának középpontjában.

Összefoglalva az eddigieket, a mai kapitalista társadalmak olyan módon szerveződnek, hogy a gazdaságukból kiinduló "kreatív pusztítás" folyamatai által vezérelt dinamikus változásokhoz vezetnek. A verseny miatt a kapitalista szereplőknek folyamatosan új profitlehetőségeket kell keresniük a meglévő piacokon történő innováció, e piacok földrajzi kiterjesztése vagy a piaci csere által eddig érintetlen életszférák áruvá tétele révén. Az ebből eredő dinamika azonban nem korlátozódik a gazdaság területére, hanem a társadalom egészére kihat. A társadalom a gazdasági tevékenységek versenypiacokon keresztül történő lebonyolításából annyiban profitál, hogy a termelékenység és a választási lehetőségek soha nem látott szintjét érheti el tagjai számára. Ugyanakkor a meglévő életformák folyamatos pusztulása, a megnövekedett bizonytalansági szintek és az élet nem gazdasági területeinek a tőkefelhalmozás logikájának való növekvő alárendelésének veszélye is hatással van rá. Az értékszférák és az anyagi érdekek, valamint az anyagi előnyökre való törekvést szentesítő és az azt korlátozó értékek közötti ilyen ellentmondásokból alakulnak ki a gazdaság szervezésével kapcsolatos társadalmi konfliktusok. Bár konkrét kimenetelük meghatározhatatlan, ezeknek az ellentmondásoknak - ha a kapitalista társadalmi rendet fenn akarjuk tartani - egyensúlyt kell teremteniük a folyamatos tőkefelhalmozás és a társadalmi rend reprodukciójának követelményei között.

Hasonló logika érvényesül magában a gazdaságban is. Míg az intézményesített szabályok, a stabil hálózati kapcsolatok és a közösen osztott kulturális keretek előfeltételei a gazdasági döntések kiszámíthatóságának, gyakran éppen ezek megsértése révén jönnek létre új profitlehetőségek. Az intézmények stabilitása és termelékenysége tehát konfliktusos viszonyban állhat egymással, ami magában foglalja annak lehetőségét, hogy a gazdasági ~~szék~~ éppen a piacok működéséhez szükséges feltételeket ássák alá. Ez a másik ok, amiért sem a gazdaságpszichológia, sem a politikai gazdaságtan nem tudja úgy elképzelni a társadalmat, beleértve magát a gazdaságot is, mint amelyet kizárólag a gazdasági racionalitás és az intézményi hatékonyságra irányuló nyomás strukturál. Míg a gazdaságpszichológia azt mutatja be, hogy a gazdasági társadalmi kapcsolatokat a társadalmi cselekvés mikroszintjén hogyan alakítják a gazdasági logikára nem visszavezethető társadalmi makrostruktúrák, addig a politikai gazdaságtan makroperspektívából elemzi a gazdaság működését alakító kollektív érdekeket és kollektív cselekvéseket, és

azt vizsgálja, hogy a gazdasági rendszer és a társadalmi szerveződés más területei milyen kölcsönhatásban vannak egymással a konkrét történelmi körülmények között. Mindkét megközelítés találkozik abban a döntő szerepben, amelyet az intézményeknek, hálózatoknak és kulturális jelentéseknek tulajdonítanak a gazdasági cselekvés mintázásában és abban a konfliktusos dinamikában, amelyet ez a társadalmi élet szerveződésében eredményez.

Egy sajátos megközelítés

Az MPIfG által tervezett gazdaságszociológia és politikai gazdaságtan nem tévesztendő össze a kortárs társadalomtudomány három másik kutatási és elméleti irányzatával: (1) a társadalmi integráció gazdasági hasznosságának kimutatására tett kísérlet, amelyet néha gazdaságszociológiának is neveznek, és összekeverik a gazdaságszociológiával; (2) az úgynevezett új intézményi közgazdaságtan, amely a társadalmi intézményeket mint a gazdasági problémák többé-kevésbé hatékony megoldásait próbálja megérteni; és (3) a viselkedési közgazdaságtan, amely a szereplők diszpozícióinak biológiai, evolúcióelméleti "keménydrótozásán" keresztül igyekszik a racionális szereplők modelljeivel ellentétes abnormális megfigyeléseknek helyet adni.

1. A piacok és a gazdasági cselekvés társadalmi struktúraként és társadalmi cselekvésként való felfogása felhívja a figyelmet a nem gazdasági értékorientációk és a politikai konfliktusok szerepére a gazdasági kapcsolatokban. A gazdaságszociológia fontos felismerése, hogy a gazdasági célok hatékony megvalósítása számos intézményi, társadalmi-strukturális és kulturális előfeltételtől függ. A gazdaságszociológiai perspektíva azonban túlmutat a gazdasági hatékonysággal való foglalkozáson. Inkább a gazdasági és a társadalmi integráció közötti kapcsolat a viszonyítási pontja. Míg a gazdasági elmélet a láthatatlan kéz metaforáját használva a hatékony gazdaságot harmonikus társadalmi renddel azonosítja, addig a szociológiai elemzés nem osztja ezt az optimizmust. Számos társadalmi érdek nem szorítható vissza a hatékonysági szempontok közé, és a gazdaságban inkább politikai, mint piaci cselekvésen keresztül nyilvánul meg. Ilyen például a társadalmi ~~erő~~csökkentésére irányuló újraelosztó politika, valamint a piacok szabályozása, hogy etikai okokból vagy olyan politikai értékek védelme érdekében, mint a demokrácia, korlátozzák bizonyos javak árucikké válását. Az MPIfG-nek a gazdaság társadalmi és politikai konstitúciójával kapcsolatos kutatásai nem állnak meg a társadalmi beágyazottság pozitív hatékonysági hatásainak bemutatásánál. Vizsgálja az eszmei, társadalmi és anyagi érdekek heterogenitását, valamint az ebből eredő konfliktusokat és ellentmondásokat a gazdaság szervezésében. Ez a megközelítés a gazdaság társadalmi makrostruktúráival való erősebb foglalkozást eredményez, amelyek nem elsősorban a gazdaság hatékony működésével, hanem inkább a nem gazdasági értékek megvalósításával foglalkoznak a piacok és a cserekapcsolatok megszervezésén, illetve a piacok és a cserekapcsolatok megkönnyítése helyett azok korlátozásán keresztül.

2. Bár a gazdasági intézmények az MPIfG kutatásának és elméletének fontos tárgyát képezték és képezik, az intézményi közgazdaságtan szakirodalmától eltérő módon fogalmazták meg őket. Ez utóbbit az határozza meg, hogy

a hatékonyság-elméleti megközelítés, amely az intézmények kialakulását és dinamikáját vagy a racionális cselekvés eredményeként, vagy a gazdasági hatékonysághoz való hozzájárulásukkal magyarázza. Azt javasoljuk azonban, hogy a társadalmi rendet végső soron nem lehet a hasznosságukat maximalizáló racionális szereplők közötti megállapodás eredményeként, azaz szerződéselméleti szempontból magyarázni. Az intézmények fejlődése sem követi, sőt nem is követheti a növekvő hatékonyság logikáját. Ehelyett úgy véljük, hogy az intézményeket és azok fejlődését a társadalmi és politikai konfliktusok esetleges eredményeinek kell tekinteni, amelyek a szereplők érdekeikről és az érdekérvényesítésükhöz rendelkezésükre álló eszközökről alkotott, kulturálisan átítatott elképzeléseinek háttérében játszódnak le. Tekintettel a gazdasági és társadalmi szerveződések közötti szoros kapcsolatra, az intézményi szabályozásokat, beleértve a gazdaságra vonatkozókat is, a funkcionális, normatív és kognitív aggályok egyidejű kifejeződésének tekintjük. Az intézményekről alkotott felfogásunk abban különbözik az intézményi közgazdaságtantól, hogy a szabályok és a társadalmi interakciókban való érvényesítésük közötti dialektikus kapcsolatot hangsúlyozza. Míg az intézményi közgazdaságtan és az összehasonlító politikai gazdaságtan egyes irányzatai a cselekvést az uralkodó intézményi szabályok és a "racionális választás" exogén módon rögzített diszpozíciója által meghatározottnak tekintik, mi termékenyebbnek találjuk annak vizsgálatát, hogy a szereplők mit tesznek a társadalmi szabályokból azok értelmezésén keresztül. Úgy véljük, hogy ez a megközelítés lehetővé teszi számunkra, hogy sokkal jobban megértsük a társadalmi rendszerek makroszintű dinamikáját, mint az önérdékű, döntéseik következményeit többé-kevésbé teljesen tudatában és ellenőrzésében lévő szereplők közötti stratégiai játékok szempontjából.

3. Végezetül, a gazdaság társadalmi és politikai konstitúciójának tanulmányozására irányuló megközelítésünk alapvetően különbözik a viselkedési közgazdaságtan újonnan kialakulóban lévő tudományágától. Bár teljes mértékben oszttuk a hagyományos neoklasszikus öko- nomika viselkedési feltevéseinek kritikáját, különösen a racionális szereplő vagy *homo oeconomicus* modelljét, a viselkedési közgazdászok által javasolt választ súlyosan félrevezetőnek tartjuk, mind módszertani, mind tartalmi okokból. A viselkedési közgazdaságtan nagy része kísérleti kutatásokon alapul, amelyek elkerülhetetlenül elszakítják az alanyokat attól a társadalmi kontextustól, amelyben a cselekvés a valós életben zajlik. Ezenkívül úgy véljük, hogy alapvetően téves az a kísérlet, hogy a társadalmi cselekvés szabályszerűségeit pszichológiai univerzálékra vagy akár neurológiai adottságokra vezetjük vissza, mivel az individualista vagy biologista magyarázatok nem tudnak igazságot tenni a társadalmi struktúrák, a szocializáció és a kulturális evolúció döntő szerepének az emberi tevékenységek koordinálásában. Társadalomtudósként abból a feltételezésből indulunk ki, hogy az emberi cselekvést jelentős mértékben kulturális értékek, intézményesített szabályok, társadalmilag értelmezett érdekek, társadalmi osztályozási rendszerek és a társadalmi hálózatokon belüli pozíciók irányítják, amelyek kialakulása és hatásai saját logikájuknak vannak alávetve. Ezek a struktúrák - amelyeket az egyéni cselekvés makroalapjainak nevezünk - azok, amelyekről úgy gondoljuk, hogy nemcsak a társadalmi, hanem a gazdasági cselekvés minden reális elméletének középpontjában kell állniuk.

A vizsgálat tárgya

A gazdasági struktúrák társadalmi struktúráként és a gazdasági cselekvés társadalmi cselekvésként való megértése négy olyan fő téma empirikus és elméleti vizsgálatát teszi szükségessé, amelyek az MPIfG munkájában kiemelt szerepet fognak játszani. Ezek a következők: a) a gazdasági cselekvés természete, b) a piacok konstitúciója, c) az intézmények kialakulása és változása, és (d) a kapitalizmus és annak viszonya a demokráciához.

1. *Gazdasági fellépés.* Az, hogy az önérdekű, haszonmaximalizáló cselekvés a gazdaság területén hogyan integrálódik - azaz hogyan szankcionálódik és hogyan korlátozódik - a társadalmi rendbe, a gazdaságszociológia és a politikai gazdaságtan egyik központi kérdése, amely a modern kapitalizmusban különösen fontos. Nagyon általános szinten a válasz az, hogy a gazdasági cselekvés nem önmagában meghatározott és önmagában álló, hanem a társadalom egészének társadalmi, politikai és kulturális feltételei által formált. Bár a gazdasági cselekvést a társadalmi kontextus, amelyben zajlik, feltételezi, azt nem ezek a kontextusok határozzák meg, hanem attól függ, hogy a gazdasági szereplők hogyan értelmezik azokat.

1a. A gazdaság mint társadalmi rendszer messze nem önállósult, ellentétben azzal, amit az önszabályozó piac fogalma sugall. Sokkal inkább beágyazódik egy sor olyan társadalmi kontextusba, amelyek nem gazdasági céllal jöttek létre, és nem is jöhetnek létre, és amelyek nemcsak gazdasági, hanem egyéb funkciókat is ellátnak. A beágyazottság egyszerre játszik szabályozó és konstitutív szerepet a gazdasági cselekvésben. Szabályozó befolyást gyakorol azáltal, hogy meghatározza a szereplők lehetőség- struktúráit és korlátozza választási lehetőségeiket. A szabályozás ugyanakkor konstitutív is, mivel olyan koordinációs problémák megoldását teszi lehetővé, amelyek nem gazdasági értékek és intézmények támogatása nélkül megoldhatatlanok lennének. A gazdasági koordináció, mint általában a társadalmi cselekvés koordinációja, az intézményi keretektől, a kulturális jelentésektől és a társadalmi hálózatoktól függ. Csak ilyen makrostruktúrákon keresztül lehet stabil cserekapcsolatokat létrehozni. Ráadásul a stratégiai döntések, még ha a hasznosság maximalizálására irányulnak is, kollektív kognitív és morális keretekben gyökereznek, tekintettel arra, hogy az összetett helyzetekben az eszköz-cél viszonyok nem határozhatók meg egyértelműen. A kognitív kapacitás korlátai arra kényszerítik a szereplőket, hogy a gazdasági döntések meghozatalakor kulturális és intézményi erőforrásokhoz folyamodjanak, és az, hogy a szereplők mit határoznak meg céljaiként és mit választanak racionális stratégiaként, a helyzet összetett kulturális értelmezését tükrözi. Ráadásul az intézményi szabályozások ~~csak~~ következményei az eltérő érdekű szereplők közötti vitához vezetnek. Ezért struktúrájukat nemcsak a gazdasági hatékonysági megfontolások, hanem a politikai küzdelmek is alakítják.

A gazdasági cselekvés és a gazdaság társadalmi makrostruktúrákba ágyazott elemzése nem-individualista kiindulópontot biztosít egy olyan gazdaságelmülethez, amely elutasítja mind a gazdasági institucionalizmus szerződéses feltételezéseit, mind a viselkedési közgazdaságtan természetelvű megközelítését. A gazdaság kontextualizációja révén a gazdasági cselekvésre gyakorolt szabályozó hatás azonban nem garantált, és a szokásos közgazdasági elméletek sem osztják azt az elképzelést, hogy a gazdasági cselekvés beágyazottsága

a gazdasági koordináció előfeltétele. Közismert gondolatmenet, hogy a kapitalista gazdaság idővel alááshatja és felemésztheti azokat a társadalmi támaszokat, amelyektől függ, hacsak a társadalom nem tesz intézkedéseket azok védelmére. Ezzel szemben a liberális gazdaságelmélet azt állítja, hogy a gazdaság és a gazdasági cselekvés akkor teljesít a legjobban, ha felszabadul a társadalmi ellenőrzés alól, és hagyják, hogy önmagukban működjenek. A mi szemszögünkben nézve a gazdaság társadalmi beavatkozástól való "megszabadításának" retorikája - más szóval liberalizálása - csak azt jelenti, hogy a gazdaságot egy másik, politikailag ugyanúgy meghatározott intézményi kontextusba ágyazzuk be, olyanba, amelynek határozottan eltérő társadalmi következményei vannak. Ebből következik, hogy a liberális gazdaság politikai és gazdasági küzdelem eredménye, nem pedig természetes állapot vagy racionális döntések önreprodukáló egyensúlya. Ez azonban nem zárja ki, hogy ha egy liberalizált gazdaság egyszer már kialakult, akkor olyan dinamika alakulhat ki benne, amely egyre inkább kikerül a politikai ellenőrzés alól. Más szóval, a liberális gazdaságot lehet de-politizálni, de csak a politikán keresztül, és a szabad piacokon keresztül megvalósuló gazdasági önszabályozás nem más, mint a politikai szabályozás egy másik változata, bár csak úgy tesz, mintha nem lenne az.

1b. Ha a gazdasági cselekvést társadalmi cselekvésként akarjuk elemezni, akkor azt az érintett szereplők számára hordozott jelentései alapján kell értelmezni. A racionális szereplők modelljei, amelyek mind a mainstream közgazdaságtan, mind az "új intézményi közgazdaságtan" alapját képezik, és amelyek a társadalmi hálózatelemzésben és a politikai gazdaságtanban is kiemelkedő helyet foglalnak el, a racionalitás olyan meghatározásaiból indulnak ki, amelyek függetlenek a releváns helyzetnek a szereplők általi kulturális értelmezésétől. Ez a taktika azonban nem empirikus érvényességével, hanem csupán a racionális cselekvés általánosított feltételezéseinek a formális modellezéshez való hasznosságával indokolható. Mivel azonban a racionalitás definíciói a társadalmi, történelmi és kulturális kontextustól függenek, a racionális gazdasági cselekvést ugyanúgy számon kell tartani, mint minden társadalmi cselekvést. Más szóval, a gazdasági cselekvés megértése megköveteli, hogy a szereplők reakcióit és az adott helyzetben rejlő kockázatok és lehetőségek értékelését a helyzet számukra adott **jelentésével** magyarázzuk. (Még akkor is, ha egy társadalmi helyzetet a "természetként" felfogott társadalmi környezethez viszonyított legitim haszonmaximalizálásként definiálnak, ez kulturális jelentés marad, amelyet más, egymással ellentétes jelentések vitathatnak). Mivel a szereplők intézményekre és társadalmi hálózatokra adott válaszai tükrözik az általuk hozzájuk fűzött jelentést, a szereplők helyzetükre vonatkozó értelmezéseinek megértése nélkül tett oksági előrejelzéseknek félrevezetőnek kell lenniük. Ezért az elméleti beszámolóknak használandó cselekvési modellnek a *verstehende Soziologie*-ban (Watz "értelmező szociológia" koncepciójában) kell gyökereznie. A piacok elemzésében például a fogyasztók preferenciáinak kialakulását és változását csak a termékek kulturális és szimbolikus jelentéséből kiindulva lehet megérteni. Azzal, hogy elismerjük a jelentés fontosságát a gazdasági cselekvés megértésében, elismerjük, hogy a gazdasági intézmények értelmezéséért folytatott küzdelem sajátos kutatási témát jelent.

Az értelemnek a gazdasági viselkedés elemzésének középpontjába állítása nemcsak a racionális választás modellezése ellen irányul, hanem a strukturális determinizmus minden formája ellen is, legyen az intézményi, kulturális vagy hálózatelméleti. Bár a társadalmi makrostruktúrák befolyásolják a viselkedést, nem határozzák meg azt, és nem is határozhatják meg. A válaszok nem kiszámíthatósága és

a cselekvés kreativitása nemcsak a mikroszintű gazdasági koordináció megértése szempontjából fontos, hanem a társadalom egészének makroszintű intézményeinek elemzése szempontjából is. Például, ahogy többek között Schumpeter is rámutatott, a kapitalizmus dinamikája a szereplők azon képességén alapul, hogy a kialakult rutinoktól eltérő módon viselkedjenek. A gazdasági korlátok és lehetőségek új értelmezései, amelyeket elegendő számú szereplő fogad el, a makrogazdasági **korlátok** változásához vezetnek. Módszertanilag a *verstehen* hangsúlyozása induktívabb kutatási terveket ösztönöz, és megköveteli, hogy a makroszintű fejleményeket a társadalmi cselekvés mikroszintű alapjaira való hivatkozással magyarázzák. A *verstehende Soziologie* az általános érvényű oksági törvények helyett általános tipológiák kidolgozására törekszik, amelyek történelmileg kontextualizáltak maradnak. A mikro- és makroszintű jelenségek közötti szoros kapcsolat továbbá olyan kutatási projekteket igényel, amelyek részletesen vizsgálják, hogy a társadalmi makrostruktúrák hogyan befolyásolják a cselekvést, és hogy az ágensek hogyan oldják meg a koordinációs problémákat a társadalmi makrostruktúrák kontextusában. A gazdasági struktúrák és a gazdasági cselekvés közötti kapcsolat konceptualizálásának különösen ígéretes kiindulópontja az amerikai pragmatizmus hagyománya, ahogyan azt John Dewey, William James és George Herbert Mead művei kidolgozták. A pragmatizmus egyaránt hangsúlyozza a rutinok szerepét a cselekvésben és a szereplők kreativitását a társadalmi környezetükben felmerülő igényekre adott válaszokban.

2. *Piacok.* A második általános kutatási kérdés a piacok, mint a kapitalista gazdaságokban a hasznosságmaximalizáló cselekvés privilegizált helyének működése. A piacok a technológiák és a tudás előfeltételeivel rendelkeznek. Integrációjuk azonban, mint bármely más társadalmi rendszeré, a nagyon eltérő érdekű szereplők interakciójának sikeres koordinációjától függ. A piacszociológia azt vizsgálja, hogy a piaci cserefolyamatok során hogyan oldódnak meg a koordinációs problémák, és hogy a megtalált konkrét megoldások hogyan befolyásolják a gazdasági eredményeket a hatékonyság és az elosztás szempontjából. Három koordinációs problémát különböztetünk meg: a javak értékelését, a verseny strukturálását és a részben ellentétes érdekű szereplők közötti együttműködés megvalósítását. Míg a koordinációs problémákat a standard közgazdaságtan figyelmen kívül hagyja a tökéletes információ és a racionális cselekvés feltételezései miatt, a játékelmélet, az információgazdaságtan és az intézményi ökonómika újabb megközelítéseinek középpontjában ezek a problémák állnak. Bár ezek különböznek egymástól a tekintetben, hogy milyen mértékben térnek el a standard közgazdaságtan feltételezéseitől, némelyikük szoros rokonságot mutat a gazdaságszociológiával és a politikai gazdaságtannal. A piacok strukturálásában a vállalatok és a szabályozó szervezetek döntő szerepet játszanak, ami a szervezetek vizsgálatát a piacszociológia fontos részévé teszi.

A piacok koordinációs problémáira való összpontosítás felhívja a figyelmet arra, hogy a keresletet és a kínálatot össze kell hangolni ahhoz, hogy a gazdasági csere lehetővé váljon. A piaci csere csak akkor valósulhat meg, ha a piac két oldala, az eladók és a vevők, vagy a termelők és a fogyasztók, egy olyan megállapodásban jönnek össze, amely az előbbiekről az utóbbiakra ruházza át a tulajdonjogokat. A gazdaságszociológia és a politikai gazdaságtan azonban többnyire a gazdaság kínálati oldalával és a koordinációs problémákkal foglalkozik, amelyeket meg kell oldani, és amelyek mentén

a termelők közötti termelési lánc. A keresletet feltételezik, és nem vizsgálják tovább. Ezzel szemben a fogyasztás szociológiai vizsgálata a gazdaságszociológiától és a politikai gazdaságtantól függetlenül önálló aldiszciplínává fejlődött, amely elsősorban a kulturális szociológiához kapcsolódik. A fogyasztással a menedzsmenttudományok is foglalkoznak, a marketing szakterületén.

Azzal érvelünk, hogy napjaink szűk és funkcionálisan telített piacain a termékkeresletet nem lehet magától értetődőnek tekinteni a kortárs gazdaság, sőt a politikai gazdaságtan reális elméletében. Valójában a termékek iránti kereslet megtalálása vagy megteremtése valószínűleg a legnehezebb kihívás, amellyel a termelőknek ma szembe kell nézniük, és nagymértékben attól függ, hogy sikerül-e megfelelniük ennek a kihívásnak, és ezzel együtt a kapitalista felhalmozás folyamatos fejlődése. Hogyan lehet az embereket arra motiválni, hogy olyan termékeket fogyasszanak - és fizessenek -, amelyeknek gyakran alig vagy egyáltalán nincs többlet használati értékük a már meglévő termékekhez képest? Egy másik, ugyancsak érdekes kérdés, hogy az aszimmetrikusan elosztott információk mellett hogyan lehet a potenciális vásárlóknak biztosítani, hogy a megvásárolni kívánt termék rendelkezik az általuk elvárt tulajdonságokkal. Ha az itt felmerülő megbízó-ügynök problémákat nem sikerül megoldani, a piacok megbuknak. Tömeges jelenségként ez a gazdasági tevékenység összeomlásához vezetne. A folyamatos gazdasági növekedés és a tőkefelhalmozás minden eddiginél jobban függ az összetett koordinációs problémák megoldásától, amelyek, bár a piacokon belülről fakadnak, csak a társadalmi integrációs folyamatokban oldhatók meg.

Az áruk értékhez való kötődése és a termékekbe vetett bizalom kialakítása lényegében társadalmi folyamatok, amelyek csak a társadalmi cselekvés elmélete alapján magyarázhatók. Az értékelés például nem egyéni cselekedet, hanem a minőségi normákról és a termékek legitimitásáról szóló társadalmi megállapodást igényel; lényegében a termékek interszubjektíven megosztott jelentésekkel való megtöltéséből áll. Minél inkább elszakadnak a termékek a funkcionális szükségletektől, annál nagyobbak kell lennie a termelők kommunikációs erőfeszítéseinek. A terméknek tulajdonított szimbolikus érték állandóan veszélyben van, például olyan emberek esetében, akik ellenállnak a funkcionálisan szükségesnek tartott fogyasztáson túli fogyasztásnak. Az, hogy a társadalmi folyamatokban létre tud-e jönni az érték és a bizalom - más szóval, hogy a kereslet megteremtése sikeres-e -, ismét központi, bár alábecsült jelentőséggel bír a mai kapitalista növekedés szempontjából. Ez a körülmény valójában ez utóbbit éppúgy kulturális, mint anyagi vagy "gazdasági" jelenséggé teszi, felhívva a figyelmet annak alapvetően bizonytalan természetére, és arra, hogy a fejlett kapitalista gazdaság működése milyen mértékben függ a szocializáció és a társadalmi integráció olyan esetleges folyamatainak függvénye, amelyek elképzelhetően egészen más irányba is elmehetnek.

A piacok azonban nem egyszerűen a gazdasági csere koordinálásának eszközei. A piacok sajátos társadalmi kontextusának elosztási következményei is vannak. Ez konfliktusokat szül a piacok szabályozásával kapcsolatban, valamint a piacok, az áruforgalom és az egyéni előnyök racionális-egoisztikus keresése intézményes korlátozásának igényét. Max Weber "piaci harcok" fogalma utal a gazdaságban létrehozott intézményi szabályozások konfliktusos jellegére. Ugyanez igaz a

Ritmi elemzése a három "fiktív áruról", a munkáról, a pénzről és a természetről, amelyek mindegyike kollektív védelmet igényel a kommercializációval szemben. A piacszociológia általában a kollektivisták és erkölcsi kötelezettségek "társadalmi közösségeinek" - más szóval a társadalom "erkölcsi gazdaságának" - és ezek szükséges insulációjának kérdését veti fel a haszonmaximalizáló stratégiai viselkedés lehetséges elterjedésével szemben. A történelmi tapasztalatok azt mutatják, hogy a piaci terjeszkedést általában ellenmozgások követik a társadalmi stabilitás és a piacteremtő intézmények integritásának védelmében. Számos szakirodalom utal arra is, hogy a társadalomnak a piacok logikája alá való teljes alávetésével szembeni társadalmi ellenállás inkább támogatja, mint aláássa a piacok működését, mivel megvédi annak alapvető, nem gazdasági előfeltételeit. A piac által generált egyenlőtlenségek korlátozását és a piaci szereplők, különösen a munkavállalók védelmét az őket fenyegető kockázatok kiszámíthatatlan és gyakran hirtelen fellépő hatásaitól a társadalmi és gazdasági stabilitás feltételeinek tekintik. A kutatásban és a nyilvános vitában gyakran felmerül a kérdés, hogy a "globalizáció" korában lehetséges-e még ez a korlátozás, és hogy a társadalmak képesek-e még összegyűjteni a politikai akaratot és a politikai erőt annak megakadályozására, hogy a társadalmi életet a gazdasági önérdékek követésére redukálják, ami potenciálisan veszélyezteti nemcsak a társadalmi rendet általában, hanem a gazdaság mint olyan társadalmi alapjait is.

3. *Az intézmények kialakulása és változása.* A politikai gazdaságtan és az ökonomikus szociológia olyan megközelítésének, amely a gazdasági cselekvést intézményesítettnek tekinti, kiemelten kell foglalkoznia azzal a kérdéssel, hogy a piacokat és az önérdékű viselkedést szabályozó intézmények hogyan alakulnak ki és változnak. A gazdaság mint társadalmi rend tanulmányozása olyan megközelítést igényel, amely a gazdasági cselekvést társadalmi és politikai cselekvésként szabályozó, kollektíven szentesített társadalmi normák létrejöttét és fejlődését vizsgálja. Az intézményi elemzésnek hosszú és jól megalapozott hagyománya van a politikai gazdaságtanban és a gazdaságszociológiában, ahol mindig is feltételezték, hogy "az intézmények számítanak", mint a gazdasági cselekvés korlátjai és lehetőségei. Míg ez a nézet a neoklasszikus közgazdaságtan "neoinstitucionalizmusával" közös, az intézmények társadalmi cselekvésen alapuló perspektívája nem a maximális "hatékonyság" meghatározott nyomására vagy ideális feltételeire utal, hanem a gazdasági eredményekre gazdasági, társadalmi és politikai kontextusban ható valós történelmi szereplők - egyéni és kollektív - céljainak és küzdelmeinek teljes skálájára.

A történelmi-intézményi elemzés a gazdaságilag releváns intézmények kialakulását a politika és a gazdaságba való politikai beavatkozás által alakított folyamatnak tekinti. Hajlamos nagymértékben támaszkodni az államra, mint olyan kollektív szereplőre, amely rendelkezik a szükséges hatalommal és legitimitással a gazdasági viselkedés társadalmi szabályainak kikényszerítéséhez és érvényesítéséhez. Ez a tendencia nagymértékben tükrözte a háború utáni, névlegesen szuverén nemzetállamok helyzetét, amelyek látszólag jól fejlett képességekkel rendelkeztek a társadalmi szabályozás és a társadalmi tervezés terén. A szociológusok ezzel szemben az intézményépítés informálisabb, alulról építkező folyamatait hangsúlyozták, amelyek informális intézményeket vagy konvenciókat eredményeznek, amelyek végül formális intézményekké fejlődhetnek, vagy nem. A gazdaság intézményesült megközelítései ma felismerik, hogy csak egy olyan szinoptikus perspektíva, amely figyelembe veszi mind a kétféle

a formális intézményesülés felülről lefelé irányuló és az informális intézményesülés alulról felfelé irányuló folyamatai igazságot tudnak tenni a társadalmi rendszerként felfogott modern gazdaságok működésének.

Az egyik különösen alkalmas empirikus terület az intézmények kialakulásának vizsgálatára az újonnan kialakuló szabályozási struktúrák, amelyek a piacok transznacionális terjeszkedését kísérik a nemzetközivé válás vagy "globalizáció" folyamatában. A kortárs kapitalista fejlődés egyik meghatározó eleme a piacok gyors és egyetemes terjeszkedése a nemzeti határokon túlra. A határokat átlépő intézményfejlesztés a gazdasági nemzetközivé válással járó korlátokhoz és lehetőségekhez alkalmazkodni próbáló nemzeti társadalmak egyik alapvető problémájává vált. A transznacionális piacokat szabályozó intézmények néha a szuverén nemzetállamok közötti tárgyalásokon keresztül jönnek létre. Tíz esetben azonban az intézmények alulról történő kiépítésében részt vevő nem állami szereplők közötti koordináció eredménye. Az MPIFG intézményépítéssel és intézményi változásokkal foglalkozó kutatásai a korábbiaknál is inkább a nemzetközi piacok terjeszkedése és a még mindig nagyrészt nemzeti intézményi rend közötti változó kapcsolatot vizsgálják. Ez a megfontolás magában foglalja a nemzetállami tekintéllyel létrehozott és támogatott nemzeti intézmények, valamint a versenyző piacok nyomása alatt működő érdekelt felek által a magánszférában létrehozott intézmények kormányzási képességei között megfigyelhető és potenciális különbségek feltárását.

E tekintetben hasznos elemzési különbségtétel a szerződéses ("williamsoni") intézmények között, amelyek a tranzakciós költségek csökkentése révén megkönnyítik a gazdasági cserét, és az erőltetett ("durkheimi") intézmények között, amelyek társadalmi kötelezettségeket teremtenek a gazdasági szereplők számára, hogy olyan magatartást tanúsítsanak, amelyet racionális önérdük követése során önként nem választanának. A kortárs intézményelemzés egyik központi kérdésének tűnik, hogy a modern kapitalista gazdaságokban-társadalmakban az intézmények összetétele a liberalizáció és a transznacionalizáció során a kényszerített intézményekről a szerződéses intézményekre változik-e, és hogy ez mit jelenthet a társadalmi szabályozás és a gazdasági tevékenységek hatékony végzése szempontjából. Egy konkrét kérdés az lenne, hogy a formális államhatalom hiányában az alulról jövő intézményépítés - mint a nemzetközi piacok gyakran transznacionális szabályozása - képes lehet-e nem csak az önkéntes csere hatékony támogatását, hanem olyan társadalmi kötelezettségeket is létrehozni, amelyekhez az erős szereplők saját racionális egoizmusukon kívül és túl is kötődhetnek.

Az MPIFG intézményi elemzése, különösen a politikai gazdaságtani hagyományban, egyre inkább a *történeti institucionalizmus felé* tendált. Míg az intézményekkel kapcsolatos kortárs kutatások nagy része statikus-összehasonlító perspektívában vizsgálja ezeket, ma már nemcsak a nemzeti intézmények közötti különbségek okainak megértése a kihívás, hanem az intézmények változásának történelmi folyamatai is. Az intézményi változások megértése alapvető fontosságúnak bizonyult a stabil cserestruktúrák kialakulásának mikroszintű tanulmányozásához. A piacok társadalmi cselekvésmintákba való integrálódásának változó módjainak figyelembevétele elengedhetetlen a gazdaság és a társadalom egészének működésének megértéséhez is. A történeti-institutionalista megközelítés elismeri a történelmi örökségek fontosságát az intézmények "útjai" szempontjából.

és a társadalmi rendek mozognak. Lehetővé teszi továbbá, hogy a gazdasági életet különböző történelmi időszakokban különböző elvek irányítsák ("periodicitás"), rámutat azokra az endogén mechanizmusokra, amelyek révén a politikai gazdaságok eltérnek a kialakult pályáktól, és a fokozatos intézményi változások mechanizmusaira utalva próbálja megmagyarázni a politikai gazdaság alapvető átalakulásait.

4. *Kapitalizmus és demokrácia.* Ha a gazdaságot a társadalmi berendezkedésbe ágyazottan fogjuk fel, az történelmi és összehasonlító perspektívát nyit, mivel a gazdasági cselekvés alapjául szolgáló társadalmi struktúrák időben és országoként változnak. A mai gazdaság a globálisan terjeszkedő kapitalizmus történelmi formájában intézményesült. A kapitalizmus intézményi struktúrájának vizsgálata, mint a társadalom "gazdasági alrendszerének" nevezhető, általánosabb értelemben vett jelenkori beágyazottság, beleértve annak térbeli és időbeli változásait is, az utóbbi években az MPIfG kutatásainak középpontjába került. A történelmi és összehasonlító munka segít azonosítani a kapitalizmus mai formájának sajátosságait, valamint az egyes országok eltérő intézményesülését. Az intézményi változások tanulmányozása továbbá rávilágított a kapitalista fejlődés meghatározó tendenciáira és az azokat mozgató mechanizmusokra. A jövőbeni munka a múltnál jobban fogja vizsgálni a kapitalizmus közös vonásait is, a kibővített, amelyekről már most is széleskörű és lenyűgöző szakirodalom létezik.

A mai kapitalizmust a piacok és a racionális, haszonmaximalizáló cselekvés fokozatos terjeszkedése jellemzi, amelyek a termelés és a csere irányításának mechanizmusaként szolgálnak. Amint azt korábban említettük, szükségessé válik tehát a piacok működésének pontosabb megértése. Ugyanakkor a liberalizáció általános tendenciájának historikus jellege lehetővé teszi egy olyan kritikai szemléletmódot, amely azonosítja azokat a társadalmi szereplőket, akik a kapitalizmus jelenlegi formájának fejlődésével nyerne és veszítenek. A kapitalizmus történelmi és összehasonlító perspektívája megköveteli a gazdaság beágyazottságának és a hozzá kapcsolódó mechanizmusoknak a folyamatos változásaira való rálátást. Ezek a kiigazítások magukban foglalhatják a piacok és az államok kapcsolatának újrakonfigurálását, a piaci csere kockázatainak féken tartására szolgáló mechanizmusok változását, vagy a társadalmi határok újrajzolását a konkrét "javak" kom- modifikációja és dekommodifikációja tekintetében."

Az MPIfG hagyományai alapján a kutatás szempontjából különösen érdekesek a piacszabályozás különböző, jelenleg kialakulóban lévő új formái. Míg a gazdaság nemzetállami szabályozása a transznacionalizáció és talán a gazdaságpolitika kognitív orientációinak változása miatt sokat veszített hatásából, addig az egyre összetettebb gazdaság új koordinációs problémáira válaszul új szereplők és intézmények jelennek meg. Ezek közé tartoznak a transznacionális szervezetek, a szakmai szövetségek, a cégek, amelyek maguk is piaci szereplők, és a civil társadalom szervezett csoportjai. Ezek a szereplők nagyon gyakran több szinten elhelyezkedő kormányzási struktúrák részei, ami többszintű intézményi rendeket eredményez, mint az öko- nomikus szabályozás egyre gyakoribb formáját.

Fontos kérdés, hogy ezek az új szabályozási formák milyen mértékben helyettesíthetik azokat, amelyeket felváltanak. Ez a kérdés viszont felveti azt a kérdést, hogy mit jelent ez a fejlődés a demokrácia számára, mivel az új szabályalkotók legitimitása gyakran erősen megkérdőjelezhető. Szűkebb értelemben az öko- nomikus koordinációs funkciók hatékony ellátásának kérdése is felmerül, ami attól függhet, hogy a piaci szereplők legyőzik-e az alapvető kollektív cselekvési problémákat, hogy állami beavatkozás nélkül vállaljanak felelősséget a szabályozási intézmények kialakításáért. Ez az igény különösen igaz a szabályok azon képességére, hogy hatékonyan kötelezzék a vállalatokat olyan költségek internalizálására, amelyeket előnyös lenne számukra externáliázni - ez a vita jelenleg a "vállalati társadalmi felelősségvállalás" kapcsán zajlik."

Az MPIFG politikai gazdaságtani kutatásai kiterjedten foglalkoztak olyan kérdésekkel, mint a korporatizmus hanyatlása, az ipari kapcsolatok decentralizációja és a jóléti állam reorga- nizációja. A demokrácia mint olyan és a demokráciaelmélet azonban kevesebb figyelmet kapott; erre példa a vita a területi képviseletnek a funkcionális képviselethez képest a kapitalista politikai gazdaságokban elfoglalt változó helyzetéről. Ugyanez vonatkozik a jog és a bíróságok szerepére a modern kapitalizmus kormányzásában, amely a jelek szerint egyre inkább versenybe száll a demokratikus képviselet intézményeivel. Okkal feltételezhetjük, hogy a kapitalista nemzetközivé válás, különösen a területi képviseletre és a választási részvételre számos közvetlen és közvetett hatást gyakorol. Ennek a kérdésnek a feltárása hosszabb távú történelmi perspektívát igényel, visszanyúlva az 1970-es évekig, amikor kezdett szertefoszlni az az ígéret, hogy a demokratikus politika - akár az állam kormányzási képességeinek javításával, akár a korporatista önszabályozással - képes lesz a társadalom és a gazdaság fejlődését a közösen meghatározott preferenciáknak megfelelően meghatározni. Az egyik kérdés az lesz, hogy a nyugati demokráciáknak hogyan sikerült visszavágniuk polgáraiknak az 1970-es évek közepén még látszólag oly szilárdan rögzült elvárásait a teljes foglalkoztatottság, a folyamatosan emelkedő bérek és a munka és a munka fokozatos dekommodifikációja iránt. Hogyan magyarázható, hogy az "aranykorszak" vége nem jelentette egyben a liberális demokrácia végét is, ahogy azt akkoriban sokan hitték? A jelenlegi fejlemények fényében miért van az, hogy a demokráciával való csökkenő elégedettség, amely ma szinte minden fejlett kapitalista társadalomban a politikai gazdaság liberalizációját és a jóléti állam leépítését kíséri látszik, egybeesni látszik a polgárok növekvő politikai apátiájával, ami többek között a politikai radikalizálódás helyett a csökkenő választási részvételben nyilvánul meg?

Következtetés

A gazdasági cselekvés mint társadalmi cselekvés és a gazdaság mint társadalmi rendszer tanulmányozása legalább öt különböző, bár egymással szorosan összefüggő és egymást kiegészítő perspektívát javasol. Először is, a mai kapitalista társadalmakban a gazdasági cselekvést a társadalmi cselekvés egy speciális fajtájaként kell kezelni, amely általánosan és történelmileg megkülönböztetett értékekkel rendelkezik,

normák, valamint a szereplők önérdékű, racionális-egoista haszonmaximalizálásra irányuló internalizált diszpozíciói. Másodsor, a gazdasági cselekvés mint a társadalmi cselekvés egy típusa más, nem gazdasági cselekvéstípusok és struktúrák tágabb kontextusába ágyazódik és kapcsolódik hozzájuk, amelyek funkcionális integritásától függ a sikere. Harmadsor, a társadalmi cselekvés gazdasági típusának környező nem gazdasági kontextusai kordában tartják a haszonmaximalizáló, racionális egoista gazdasági viselkedést, például azáltal, hogy történelmileg változó és politikailag vitatott határokat szabnak a társadalmi értékek árucikké válásának. Negyedsor, a racionális-egoista gazdasági cselekvés alááshatja azt a társadalmi kontextust, amelybe beágyazódik, azáltal, hogy olyan társadalmi viszonyokba terjed be és teszi árucikké, amelyek a bizalmon, a kölcsönösségen, az újraelosztó igazságosságon és hasonlókon alapulnak, és szükségszerűen alapulnak is. A racionális gazdasági cselekvés így alááshatja saját életképességét, ahogyan a társadalmi ellenmozgások az előrehaladó árucikkésítés és a piacok terjeszkedése ellen valójában biztosíthatják, hogy a racionális haszonmaximalizálás, ahol társadalmi engedélyt kap, társadalmilag és technikailag életképes maradjon. Ötödször és végül, a racionális gazdasági cselekvés területének túlzott korlátozásával, a kialakult struktúrák védelmében, a társadalmak lemondhatnak a dinamikus gazdasági fejlődés, valamint az egyéni szabadság és választás lehetőségeiről. A gazdaságszociológiának és a politikai gazdaságtannak fejlesztenie kell és jó helyzetben is van ahhoz, hogy fogalmi eszköztárát úgy fejlessze, hogy a kortárs társadalomtudomány e központi kérdéseit teljes komplexitásukban kezelni tudja.

Újabb címek az MPIfG kiadványsorozatában

MPIfG vitaanyagok

DP 08/9
A. M. Herrmann
**Versenyképes stratégiák
kiválasztása és sikeres
fenntartása az európai
gyógyszeriparban**

DP 08/8
L. Dobusch, S. Quack
**Episztemikus közösségek és
társadalmi mozgalmak:
Transznacionális dinamikák a
Creative Commons esetében**

DP 08/7
U. Dolata
**Das Internet und die
Transformation der
Musikindustrie**

DP 08/6
A. M. Herrmann
**A versenysztratégiák makro- és
mikroszintű meghatározása
közötti eltérésekről**

DP 08/5
H. Callaghan
**Hogyan befolyásolja a
többosztályú kormányzás a
kapitalizmusok összecsapását?**

DP 08/4
M. Blauburger
**A negatív integrációtól a
pozitív integrációig? Az
európai állami támogatások
ellenőrzése a puha és a
kemény jogszabályok révén**

MPIfG munkadokumentumok

WP 08/3
W. Streeck
**Ipari kapcsolatok ma: A
rugalmasság
visszaszorítása**

WP 08/2
I. Troy, R. Werle
**Bizonytalanság és a
szabadalmak piaca**

WP 08/1
G. Möllering
**A megtévesztés meghívása vagy
elkerülése a bizalom révén? Egy
ambivalens kapcsolat fogalmi
vizsgálata**

WP 07/5
A. Goerres
**Megreformálhatjuk-e a jóléti
államot a "szürke" többség
idején? A fiatalabb és az
idősebb szavazók választási
ellentétének mítosza
Németországban**

WP 07/4
J. Beckert
Wie viel Erbschaftssteuer?

WP 07/3
Fritz W. Scharpf
**Gondolatok a többosztályú
legitimitásról**

WP 07/2
M. R. Busemeyer
**Szociáldemokraták és oktatási
kiadások: A kínálati oldali
stratégiák finomított
perspektívája**

MPIfG Könyvek

L. Dobusch
**Windows kontra Linux. Markt -
Szervezet - Pfad**
VS Verlag für Sozialwissen-
schaften, 2008

M. Höpner, A. Schäfer (Hg.)
**Die Politische Ökonomie der
europäischen Integration**
Campus, 2008.

C. Woll
**Céges érdekek: Cornell Studies
in Political Economy: How
Governments Shape Business
Lobbying on Global Trade**
Cornell Studies in Political
Economy
Cornell University Press, 2008

P. Manow
**Im Schatten des Königs:
Die politische Anatomie
demokratischer Repräsentation**
Suhrkamp, 2008

J. Beckert
Örökölt vagyon
Princeton University Press, 2008

B. Harrington
Pop pénzügyek: Princeton
University Press, 2008

J. Beckert, R. Diaz-Bone,
H. Ganßmann (Hg.)
Märkte als soziale Strukturen
Campus, 2007

Rendelési információk

MPIfG vitaanyagok

Rendeljen nyomtatott példányt az MPIfG-től (a nyomtatásért számlát kell fizetnie), vagy tölts le a PDF-fájlt az MPIfG honlapjáról (ingyenesen).

MPIfG munkadokumentumok

Rendeljen nyomtatott példányt az MPIfG-től (a nyomtatásért számlát kell fizetnie), vagy tölts le a PDF-fájlt az MPIfG honlapjáról (ingyenesen).

MPIfG Könyvek

Könyvesboltokban; összefoglalók az MPIfG honlapján.

www.mpifg.de

Tovább a *kiadványokhoz*.

Új címek

Az MPIfG kiadványairól és az MPIfG kutatóinak publikációiról a legteljesebb és legfrissebb információkat honlapunkon találja. A hírlevelekre és levelekre való feliratkozáshoz kérjük, látogasson el az MPIfG weboldalának *Szolgáltatás* menüpontjába. A info@mpifg.de címre küldött kérésre szívesen elküldjük Önnek a Legutóbbi publikációk című brosránkat.

ERPA

Az MPIfG vitaanyagai és az MPIfG munkadokumentumai az európai integrációs kutatások területén szerepelnek az *Európai Kutatási Dokumentumok Archivumában (ERPA)*, amely teljes szövegű keresési lehetőséget kínál:

<http://eiop.or.at/erpa>.

Das Max-Planck-Institut für Gesellschaftsforschung ist eine Einrichtung der Spitzenforschung in den Sozialwissenschaften. Es betreibt anwendungsorientierte Grundlagenforschung mit dem Ziel einer empirisch fundierten Theorie der sozialen und politischen Grundlagen moderner Wirtschaftsordnungen. Im Mittelpunkt steht die Untersuchung der Zusammenhänge zwischen ökonomischem, sozialem und politischem Handeln. Mit einem vornehmlich institutionellen Ansatz wird erforscht, wie Märkte und Wirtschaftsorganisationen in historisch-institutionelle, politische und kulturelle Zusammenhänge eingebettet sind, wie sie entstehen und wie sich ihre gesellschaftlichen Kontexte verändern. Das Institut schlägt eine Brücke zwischen Theorie und Politik und leistet einen Beitrag zur politischen Diskussion über zentrale Fragen moderner Gesellschaften.

A Max Planck Institute for the Study of Societies a modern társadalmak irányításával kapcsolatban folytat fejelet alapkutatót. Célja a társadalmi és politikai alapok empirikusan megalapozott elméletének kidolgozása.

a modern gazdaságok a gazdasági, társadalmi és politikai cselekvés közötti összefüggések vizsgálatával. Elsősorban intézményi megközelítést alkalmazva azt vizsgálja, hogy a piacok és az üzleti szervezetek hogyan ágyazódnak be történelmi-institucionális, politikai és kulturális keretek között, hogyan fejlődnek, és hogyan változik társadalmi kontextusuk az idők során. Az intézet arra törekszik, hogy hidat építsen az elmélet és a politika között, és hozzájáruljon a modern társadalmak előtt álló főbb kihívásokról szóló politikai vitához.

MAX-PLANCK-GESellschaft